

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидат: **Мр Раде Дамјановић;**

Тема: **Коморбидитет у оквиру групе поремећаја са насилничким понашањем: један или више поремећаја;**

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
1. Датум и орган који је именовао комисију 06.10.2017. Наставно-научно веће Филозофског факултета у Новом Саду
2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: Др Иван Јерковић, ред. проф. за ужу научну област Психологија, ментор, изабран у звање 28.03.2013. Филозофски факултет Нови Сад, Др Јелица Петровић, ванр. проф. за ужу научну област Психологија, члан, изабрана у звање 05.07.2016. Филозофски факултет Нови Сад, Др Гордана Николић, ванр. проф. за ужу научну област Дефектолошке науке, члан, изабрана у звање 28.4.2015. Педагошку факултет Сомбор, Др Ружена Шимоњи Чернак, ванр. проф. за ужу научну област Психологија, члан, изабрана у звање 23.6.2016. Педагошки факултет Сомбор.
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
1. Име, име једног родитеља, презиме: Раде, Драган, Дамјановић
2. Датум рођења, општина, република: 10.10.1979. Апатин, Република Србија
3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: 23.11.2009. године, Филозофски факултет Нови Сад „Обележја и корелати Хиперкинетичког поремећаја на млађем школском узрасту“
4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: Психолошке науке
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
Коморбидитет у оквиру групе поремећаја са насилничким понашањем: један или више поремећаја
IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ: Навести кратак садржај са назнаком броја страна поглавља, слика, шема, графикона и сл. Докторска дисертација садржи 201 страну (без апстраката на српском и енглеском језику, садржаја, и без кључне документацијске информације), односно 213 страна са прилозима. Рад се састоји из два основна дела – први део чине Теоријска разматрања (1-119 стр.), а други део је Истраживачки део (120-182 стр.). У списку коришћене литературе (183-201 стр.) наведене су 233 референце. Рад садржи резиме на српском и енглеском језику, има 1 графикон, 39 табела и 8 прилога. У прилозима (202-213 стр.) су матрице и табеле које се тичу примењене експлоративне факторске анализе на трима примењеним скалама (прилози 1, 2 и 3) и приказана је батерија скала процене коришћених у истраживању (прилози од 4 до 8). Теоријска разматрања (1-119) састоје се из следећих седам поглавља: Значење и смисао проблематичног понашања деце (1-5 стр.), Спорна питања и проблематични аспекти (6-18), Дијагностичке класификације и поремећаји са насилничким понашањем (19-33), Дефицит пажње/Хиперактивни поремећај – АДХД (34-86), Поремећај понашања (87-101), Поремећај у виду противљења и пркоса (102-108), Проблем преклапања понашања и коморбидитета (109-119). Истраживачки део (120-182) чине следећа четири поглавља: Метод (120-145), Резултати и анализа (146-170), Дискусија (171-180), Закључак (181-182). Литература (183-201). Прилози (202-213).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У теоријском делу докторске дисертације, кандидат приказује основна сазнања о три психопатолошка феномена из групе Дефицит пажње и поремећаји са насилничким понашањем (Дефицит пажње/Хиперактивни поремећај, Поремећај понашања и Поремећај у виду противљења и пркоса) и њиховом међусобном односу. Од увода у проблем кроз навођење и анализу спорних питања и проблематичних аспеката у вези са наведеним феноменима, преко анализе положаја дијагностичких категорија у актуелним ревизијама два најчешће коришћена класификациона система (DSM и ICD), описа сваког од наведених психопатолошких ентитета посебно, па до представљања резултата који се тичу проблема преклапања понашања и коморбидитета, кандидат логичким следом приказује савремена теоријска и емпиријска достигнућа која се тичу проблематичних облика понашања деце. Како је истраживање које је кандидат конципирао имало за циљ утврђивање дистинктивних и заједничких обележја АДХД-а, Поремећаја понашања и Поремећаја у виду противљења и пркоса, посебна пажња посвећена је управо опису основних карактеристика наведених психопатолошких ентитета (клиничка слика, епидемиологија, етиологија, најчешћи видови третмана), а потом су у посебном поглављу приказани резултати савремених истраживања која се односе на преклапање понашања која су индикатори ова три поремећаја. Кандидат значајан део теоријског дела рада посвећује управо приказу истраживања у вези са корелатима ова три поремећаја, а којима се настојало утврдити у каквој су вези различити корелати са проблематичним облицима понашања деце и омладине, а у циљу редуковања нејасноћа које и даље егзистирају у вези са класификацијом, развојним путањама и дистинктивним обележјима сваке од три дијагностичке категорије. Теоријска разматрања написана су темељно, са критичким освртом и са добром структуром изнетих идеја и чињеница.

У методолошком делу рада, кандидат јасно и концизно образлаже проблем, циљеве и задатке истраживања. У складу са налазима раније изведених студија, кандидат дефинише основне хипотезе истраживања, и даје образложење уз сваку од наведених хипотеза.

Истраживање је спроведено на узорку деце која су у време спровођења истраживања похађала други и четврти разред основне школе у свих пет градских основних школа у Сомбору, осам сеоских основних школа са подручја Града Сомбора и у јединој основној школи у Апатину. Иницијални узорак је чинило 1471 дете, од којих је 373 деце, након процене од стране учитеља, третирано као група деце која манифестују понашања која карактеришу неки од три наведена поремећаја који су предмет проучавања у овом раду или више њих истовремено.

У истраживању су примењени мерни инструменти који су у складу са постављеним циљевима и проблемом истраживања, и који су адекватних мерних карактеристика (све коришћене скале процене су високог коефицијента поузданости). Све три скале процене (за процену присуства понашања која дефинишу АДХД, Поремећај понашања и Поремећај у виду противљења и пркоса) су високе критеријумске валидности, што је утврђено на основу корелација са одговарајућим субскалама скраћене форме треће ревизије Конерсове скале. У истраживању су коришћене две верзије ове скале – скала намењена процени дечијег понашања од стране учитеља и скала самопроцене. Ученицима четвртог разреда, за које је кандидат претходно прибавио информисани пристанак родитеља за учешће деце у истраживању, администрирана је самоописна верзија скраћене форме треће ревизије Конерсове скале. Родитељи су информисани пристанак потписали на родитељским састанцима. Кандидат је за потребе истраживања у оквиру докторске дисертације користио инструменте уз претходно прибављену дозволу аутора, а који су преведени на српски језик уз повратни превод од стране изворног говорника енглеског језика, осим Конерсове скале која је коришћена на основу дозволе аутора коју је обезбедио Одсек за психологију Филозофског факултета у Новом Саду, а за коришћење у истраживачке сврхе.

Резултати су обрађени одговарајућим статистичким техникама, приказани су на прегледан и информативан начин. Дискусија је свеобухватна, адекватно интегрисана и у складу је са постављеним проблемом истраживања и циљевима истраживања.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

Jerković, I., **Damjanović, R.** & Mihić, I. (2010). Hiperkinetički poremećaj: teorijski, istraživački i klinički aspekt procene. II Kongres Društva za dečju i adolescentnu psihijatriju i srodne struke Srbije DEAPS: Mentalno zdravlje dece i mladih – Nova razumevanja, nove mogućnosti, Zlatibor, 22-25. april 2010. Zlatibor: DEAPS.

Jerković, I., **Damjanović, R.** & Golubović, Š. (2011). Gender Differences in Internalized and Externalized Problems of Children with ADHD. International ADHD conference, 26-29. maj 2011. Berlin, Attention Deficit Hyperactivity Disorder, Vol. 3, No 2. pp. 110. ISSN (Print) 1866-6647, ISSN (Online) 1866-6116

Damjanović, R., Šćepanović, M. i Đorđić, D. (2015). Specifičnosti psihodijagnostike i tretmana hiperkinetičkog poremećaja. U: S. Nikolić, D. Ilić-Stošović i M. Šćepanović (ur.), *Aktuelna defektološka praksa: tematski zbornik radova međunarodnog značaja* (str. 209-219). Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine.

Đorđić, D., **Damjanović, R.** i Šćepanović, M. (2015). Protektivni faktori poremećaja ponašanja u domenu porodice. U S. Nikolić, D. Ilić-Stošović i M. Šćepanović (ur.), *Aktuelna defektološka praksa: tematski zbornik radova međunarodnog značaja* (str. 278-286). Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine.

Popov, S., Popov B. & **Damjanović, R.** (2015). The role of stressors at work and irrational beliefs in the prediction of teacher stress. *Primenjena psihologija*, 8(1), 5-23.

Đorđić, D. & **Damjanović, R.** (2015). Povezanost školskih protektivnih faktora poremećaja ponašanja i prosocijalnog ponašanja dece i mladih. U M. Šćepanović (ur.) *Rad sa decom i mladima sa smetnjama u razvoju i odraslim osobama sa invaliditetom – teorijska, praktična i etička pitanja – zbornik sažetaka* (str. 39-40). Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine.

Damjanović, R. & Đorđić, D. (2015). Deca sa smetnjama u razvoju i odlaganje upisa u osnovnu školu. U M. Šćepanović (ur.) *Rad sa decom i mladima sa smetnjama u razvoju i odraslim osobama sa invaliditetom – teorijska, praktična i etička pitanja – zbornik sažetaka* (str. 33-34). Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine.

Stevanović, D., Lalić, B., Batinić, J., **Damjanović, R.**, Jović, V., Brkić Cvetković, S. & Jančić, J. (2016). Children's Negative Cognitive Error Questionnaire - Revised: The factor structure and associations with anxiety and depressive symptoms across age, gender, and clinical/community samples. *Cognitive Therapy and Research*, 40(4), 584-592. DOI:10.1007/s10608-016-9767-z

Đorđić, D., **Damjanović, R.** (2016). Školska klima, njen značaj za ponašanje učenika i mogućnosti merenja. *Teme: časopis za društvene nauke*, 40(1), 301-317.

Đorđić, D., **Damjanović, R.** i Mandić, I. (2016). Efektivni programi prevencije aktivnih poremećaja u ponašanju. U S. Potić, Š. Golubović i M. Šćepanović (ur.), *Inkluzivna teorija i praksa: tematski zbornik radova međunarodnog značaja* (str. 126-134). Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine.

Damjanović, R., Đorđić, D. i Mandić, I. (2016). Problematični aspekti u konceptualizaciji ADHD dijagnoze. U S. Potić, Š. Golubović i M. Šćepanović (ur.), *Inkluzivna teorija i praksa: tematski zbornik radova međunarodnog značaja* (str. 255-263). Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine.

Stevanovic, D., Lalic, B., Batinic, J., **Damjanovic, R.** & Jovic, V. (2016). Metacognitions Questionnaire for Children: Development and Validation of The Serbian Version. *Journal of Evidence-Based Psychotherapies*, 16(2), 135-151.

VII ZAKЉUČICI OДНОСНО РЕЗУЉТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

- Према правилима за скоровање скала које су коришћене у истраживању, а које се односе на присуство бихевиоралних индикатора Дефицита пажње/Хиперактивног поремећаја (АДХД), Поремећаја у виду противљења и пркоса и Поремећаја понашања – ИВЈЕР, ОДДРС и ЦДРС-IV, из иницијалног узорка од 1471 детета издвојена је група деце (њих 373) која на примењеним скалама постижу скорове који упућују на неки од три наведена поремећаја или за више њих из наведене групе. На основу тако одређених група и коморбидних стања, утврђено је да је дефицит пажње најмање коморбидна испитивана димензија. Комбинација хиперактивности и непажње је најчешће коморбидно стање од сва три подтипа АДХД-а. Поремећај понашања и Поремећај у виду противљења и пркоса готово су увек у коморбидитету, да ли међусобно или са комбинованим АДХД подтипом, односно са димензијом хиперактивности/ импулсивности.
- Применом конфирматорне факторске анализе, као модел са најбољим индикаторима подесности, показао се бифакторски модел са четири фактора (дефицит пажње, хиперактивност/импулсивност, пркосно понашање и проблеми у понашању), што би значило да четири издвојена фактора представљају проблеме или поремећаје које карактеришу специфична понашања карактеристична за сваки од њих, али су та понашања истовремено и заједнички бихевиорални индикатори једног

општег, тј. генералног фактора. Димензија хиперактивности/импулсивности (хиперактивност више него импулсивност), представља у највећој мери заједнички показатељ свих поремећаја из групе *Дефицит пажње и поремећаји са насилничким понашањем*. С друге стране, димензија која је у најмањој мери заједнички показатељ свих поремећаја јесте непажња, јер ајтеми који се односе на проблеме са пажњом, у поређењу са ајтемима који се односе на остале испитиване феномене, у већој мери дефинишу свој специфични него генерални фактор.

- У циљу даљег прецизнијег одређивања односа поремећаја који су предмет проучавања у овом раду, урађена је анализа латентних профила. За разлику од конфирматорне факторске анализе, која се фокусира на варијабле, анализа латентних профила јесте статистички поступак који се фокусира на испитанике, а у циљу идентификације дистинктних група испитаника, односно одређивања броја хомогених група. Дакле, анализа латентних профила групише испитанике на основу сличности њихових појединачних профила и тако генерише кластере, тј. латентне групе испитаника на основу опажених категоријалних варијабли. Решење са три латентне класе у највећој мери одговара опаженим подацима, односно на основу подесности модела груписања, решење са три латентне класе показало се као најбоље. Испитаници припадници прве класе постижу ниске скорове на све три примењене скале процене, тј. на скали која указује на понашања која су типична за АДХД, на скали која указује на пркосно и супротстављајуће понашање, као и на скали која се односи на проблеме у понашању. Другу идентификовану латентну класу карактеришу повишени скорови на свим испитиваним феноменима (дефицит пажње, хиперактивност/импулсивност, пркосно и супротстављајуће понашање, проблеми у понашању). Трећу латентну класу чине испитаници који манифестују понашања карактеристична за комбиновани АДХД подтип (и непажња и хиперактивност/импулсивност).

На основу наведеног, резултати добијени применом анализе латентних профила указују на то да дефицит пажње, хиперактивност/импулсивност, пркос и супротстављање и проблеми у понашању представљају бихејвиоралне димензије које се често преклапају, при чему је преклапање свих наведених проблема заједно посебно често. Моторни немир, импулсивност и дефицит пажње удружују се и неvezано за проблеме у понашању и пркос, чинећи тако комбиновани АДХД подтип који егзистира и самостално, али и истовремено са проблемима у понашању и пркосним понашањем. Пркос, супротстављање и озбиљнији проблеми у понашању врло ретко постоје као независни феномени.

- Узраст деце није у вези са манифестовањем понашања која карактеришу Поремећај понашања, Поремећај у виду противљења и пркоса и АДХД. Потврђена је претпоставка о томе да дефицит пажње перзистира код деце са АДХД-ом, али не и претпоставка о томе да се моторни немир смањује са узрастом.
- Деца која манифестују бихејвиоралне показатеље феномена из групе *Дефицит пажње и поремећаји са насилничким понашањем*, имају значајно слабије школско постигнуће у односу на контролну групу децу, односно у односу на групу деце која не манифестују те индикаторе.
- Градска средина показала се као значајан фактор за манифестовање понашања карактеристичних само за комбиновани АДХД подтип, док није утврђена статистички значајна разлика у заступљености осталих проблема (друга два подтипа АДХД-а, ОДД и Поремећај понашања) у односу на место становања (село или град).
- Утврђена је статистички значајна разлика између контролне групе деце и деце која манифестују бихејвиоралне индикаторе поремећаја, а у односу на образовање родитеља. Што је више образовање оца, односно мајке, мања је вероватноћа да ће дете манифестовати неки од проблема, тј. понашања типична за неки од три поремећаја (АДХД, ОДД и Поремећај понашања).
- Утврђена је статистички значајна разлика у јачини повезаности између понашања која карактеришу поремећаје из групе *Дефицит пажње и поремећаји са насилничким понашањем* и школског постигнућа, у зависности од извора информација, при чему је та повезаност јача када су процењивачи дечијег понашања били учитељи него када су ученици сами процењивали своје понашање.

<p>VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА</p> <p>НАПОМЕНА:</p> <p>Докторска дисертација под називом: Коморбидитет у оквиру групе поремећаја са насилничким понашањем: један или више поремећаја, представља оригинално научно дело које коришћењем адекватне научне методологије обрађује сложени однос између појава карактеристичних за детињство које се огледају у различитим варијацијама проблематичног понашања деце. Ова понашања наводе се у дијагностичким приручницима као индикатори различитих поремећаја чије се манифестације у значајној мери преплићу. Користећи најсавременију статистичку процедуру аутор је успео да одговори на постављена питања и да укаже на могуће нове начине размишљања о појавама које је истраживао. Резултати истраживања су приказани јасно и прегледно, уз навођење одговарајућих табела и графикана које садрже све неопходне информације за њихово исправно разумевање. У тексту дисертације дата је исцрпна анализа резултата, адекватна тумачења и наведени су и предлози за даља унапређења истраживања у овој области.</p>
<p>IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:</p> <p>НАПОМЕНА: Експлицитно навести да ли дисертација јесте или није написана у складу са наведеним образложењем, као и да ли она садржи или не садржи све битне елементе. Дати јасне, прецизне и концизне одговоре на 3. и 4. питање.</p>
<p>1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме</p> <p>Дисертација је написана у потпуности у складу са образложењем наведеним у пријави теме.</p>
<p>2. Да ли дисертација садржи све битне елементе</p> <p>Дисертација садржи све релевантне елементе од значаја за разумевање истраживаног проблема, приказ и тумачење добијених резултата.</p>
<p>3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци</p> <p>Оригиналан допринос науци у овој дисертацији налази се у чињеници новог разумевања сложаја понашања која карактеришу групу поремећаја са насилничким понашањем, у том смислу да указује на јединствену основу ових понашања и на њихову хијерархијску организацију и на то да поремећај пажње, као део описа ове групе поремећаја, само делимично припада овој групи понашања и у већој мери него што се то сматрало до сада може се сматрати засебним феноменом.</p>
<p>4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања</p> <p>Нема уочених недостатака у дисертацији.</p>
<p>X ПРЕДЛОГ:</p> <p>На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:</p> <p>- да се докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана</p>

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Др Иван Јерковић, ред. проф. за ужу научну област Психологија, ментор, Филозофски факултет Нови Сад,

Др Јелица Петровић, ванр. проф. за ужу научну област Психологија, члан, Филозофски факултет Нови Сад,

Др Гордана Николић, ванр. проф. за ужу научну област Дефектолошке науке, члан, Педагошки факултет Сомбор,

Др Ружена Шимоњи Чернак, ванр. проф. за ужу научну област Психологија, члан, Педагошки факултет Сомбор.

НАПОМЕНА: Члан комисије који не жели да потпише извештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извештај образложење, односно разлоге због којих не жели да потпише извештај.